

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ РЕАЛІЗАЦІЇ АНТИКРИЗОВОЇ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ

Обґрунтовано, що реалізація антикризової стратегії розвитку реального сектора економіки потребує забезпечення сбалансованої взаємодії влади, бізнесу і громадськості у цій сфері. Перспективною формою такої взаємодії для України визначено територіально-галузеві кластери. Розроблено шляхи реалізації кластерного напрямку державної стратегії розвитку реального сектора економіки.

Ключові слова: антикризова стратегія, економіка, кластер, реальний сектор, розвиток.

Вступ. Глобальні виклики світової економіки потребують продукування нових підходів до формування та реалізації державних стратегій соціально-економічного розвитку. Значна роль при цьому має належати промисловості, як основної ланки реального сектора економіки. Проте остання відзначається переважанням галузей із низьким рівнем технологічного укладу, продукція кінцевого призначення здебільшого є неконкурентоспроможною на зовнішніх ринках, що уповільнює зростання національної економіки в цілому. Багатоаспектність цієї проблеми зумовлює необхідність формування антикризової стратегії розвитку реального сектора економіки в умовах глобалізації з пристосуванням її структури до суспільних потреб.

Вагомий доробок у формування теоретичних та практичних засад розвитку реального сектора економіки та формування промислового комплексу постіндустріального типу внесли такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: О. Алімов, О. Амоша, Д. Белл, В. Беседін, Б. Буркинський, З. Варналій, А. Гранберг, Е. Гувер, С. Денісон, У. Ізард, В. Микитенко, М. Чумаченко та ін.

Постановка проблеми. Розробити шляхи реалізації кластерного напрямку державної стратегії розвитку реального сектора економіки.

Результати. Перспективною формою взаємодії влади, бізнесу і громадськості для України може стати їх спільна діяльність в складі територіально-галузевих кластерів – добровільних об'єднань взаємодоповнюючих територіальних ресурсів.

Світовий та вітчизняний досвід демонструє низку переваг виробничих систем на основі кластерної моделі, що забезпечує поєднання у виробництві конкуренції з кооперацією, уособлює «колективну ефективність», створює «гнучку спеціалізацію». Кластери будуються на використанні ефекту масштабу. Підтримуючи співробітництво, компанії не перестають конкурувати між собою у зниженні витрат на виробництво та цінах, підвищенні якості продукції, пошуку кращих постачальників, формуванні нових каналів розповсюдження власної продукції тощо. Таким чином, підвищується конкурентоспроможність не лише окремо взятого підприємства, а певного географічного регіону і економіки країни загалом. Формування економіки держави на основі кластерів – це створення конкурентоспроможної, інноваційної та інвестиційно привабливої економіки, кінцевим результатом якої є підвищення рівня та якості життя населення.

У світовій практиці кластерна модель виробництва стала сьогодні дуже популярною. Останні 20 років ознаменувались постійно зростаючою боротьбою держав за під-

вищення своєї конкурентоспроможності. Фактично головним завданням кожної держави в ринковій економіці в сучасних умовах стала мобілізація зусиль на збільшення своїх конкурентних переваг. Щоб цього досягти, більшість країн світу використовує кластерну модель виробництва.

Перші спроби впровадження кластерної моделі в Україні були зроблені на Поділлі, на підприємствах Хмельницької області, потім – в Прикарпатті, Поліссі, Севастополі, Полтаві та в інших регіонах. Ці моделі підтвердили перспективність і ефективність інтеграційних зусиль, спрямованих на просування в господарську практику концепції формування нової виробничої системи – кластерів.

Стратегію науково-технологічного промислового розвитку України доцільно будувати на кластерному підході. В цьому напрямі існують лише поодинокі випадки. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 25.02.2009 № 154 утворено Державну холдингову компанію «Титан України», до складу якої увійшли ВАТ «Сумхімпром» і ДАК «Титан». Після перетворення у ВАТ до компанії увійде державне комерційне підприємство «Запорізький титано-магнієвий комбінат» [5].

В умовах сучасної кризи слід звернути увагу на те, що основним напрямом промислової політики має бути інноваційна політика, яка здатна сформувати нове технологічне ядро для розвитку кластерної моделі виробництва, державно-приватного партнерства, реалізації пріоритетних проектів розвитку. Україна має дуже серйозний потенціал кластеризації, тобто сталого функціонування в системі взаємопов'язаних через кластери галузей, у т. ч. в машинобудуванні, приладобудуванні, хімічній, легкій промисловості, біо- та нанотехнологіях, створенні нових матеріалів, інформаційних технологій, розвитку АПК і харчової індустрії та в інших напрямках.

Світовий досвід свідчить, що формування кластерів – витратний процес, в якому приблизно половину фінансування бере на себе держава (за рахунок національного і регіональних бюджетів). На додаток до цього кластери широко використовують нові механізми фінансування, в т.ч. формування кредитних спілок, аутсорсинг, субконтрактинг.

Можливо виділити ряд переваг кластерної промислової політики для влади. В умовах кластеризації набагато краще використовується потенціал окремих регіонів і територій, посилюється партнерський діалог «бізнес – влада», диверсифікується регіональна економіка, зростає кількість платників податків і бази оподаткування, знижується залежність бюджету від окремих монопольних бізнес-формувань.

Незважаючи на те, що кластерні технології мають ряд переваг та перспективи розвитку, існують проблеми, які перешкоджають їх масштабному та ефективному використанню. До головних проблем вчені відносять: недолік інформованості представників органів виконавчої влади і бізнесу у питанні застосування кластерного підходу; відсутність державної політики, що забезпечує системний підхід та організацію взаємодії різноманітних рівнів виконавчої влади при реалізації кластерних проектів і, наслідок, – відсутність організаційної та фінансової підтримки кластерних ініціатив; брак підготовлених спеціалістів з питань кластерних організаційних технологій; відсутність ефективної методологічної бази, яка забезпечує застосування кластерних технологій.

Сучасний етап розвитку світової економіки актуалізує інноваційну складову економічного розвитку як передумову його динамічності та конкурентоспроможності. Визнано, що набувають виключно значної ваги фактори, які стимулюють поширення нових технологій: взаємодія між наукою, освітою, фінансуванням, стратегією уряду, а також формування мереж взаємозв'язків між фірмами та гнучка спеціалізація. Це дозволило визначити кластер певною відрізку часу та в певному економічному просторі.

Концепція кластерів є досить перспективною для застосування в умовах трансформаційної економіки України. Завдяки кластерному підходу на рівні окремого регіону стає можливою міжсекторна співпраця, оскільки ініціаторами та активними учасни-

ками її виступають місцеві органи влади. Завдяки поширенню та постійному обміну інформацією стають можливими взаємовигідні бізнесові контакти в регіоні, поширюється кооперація між різногалузевими підприємницькими структурами. Тим самим споживачі мають можливість отримати якіснішу продукцію, виготовлену за рахунок місцевих ресурсів. Механізм кластерної співпраці є вигідним, оскільки значно скорочуються трансакційні витрати учасників, стають можливими масштабні підприємницькі проекти за рахунок участі в них членів кластера на засадах співфінансування, посилюються інформаційні можливості підприємств регіону, що сприяє залученню внутрішніх та зовнішніх інвестицій, споживчий ринок поповнюється якісною та різноманітною продукцією.

Розглядаючи кластерну модель галузево-територіальної організації виробництва, визначимо її основну стратегічну спрямованість на забезпечення міжсекторної співпраці – влади – бізнесу – громади (через різноманітні громадські організації). Сучасна економічна наука доводить високу ефективність посилення такої співпраці. Для суб'єктів трансформаційної економіки України ця форма міжсекторної взаємодії є виключно важливою як через необхідність опанування сучасними цивілізованими методами реалізації індивідуальних економічних інтересів, так і для концентрації інформаційних, управлінських, інших ресурсів з метою протистояння конкурентоспроможним суб'єктам міжнародного бізнесу.

Питання доцільності та можливості створення кластерної моделі галузево-територіальної організації виробництва повинне вирішуватись на регіональному та місцевому рівні. Тим самим в регіональному економічному управлінні буде реалізований принцип пріоритету інтересів територіальної громади на противагу поширеному донедавна галузевому підходу до управління економікою.

На сьогоднішній день в Україні простежується тенденція до прискорення формування кластерних об'єднань з ініціативи центральних органів влади. З огляду на розуміння кластерів як перспективної інноваційної форми місцевого та регіонального економічного розвитку вважаємо за доцільне ініціювання процес їх створення покласти на відповідні органи місцевої та регіональної влади. Цей процес не повинен набувати ознак директивності чи всеохоплення в країні, інакше він втратить позитивний потенціал якісних структурних зрушень та призведе до вихолощення ідеї, оскільки не забезпечить необхідної міжсекторної взаємодії, реальної зацікавленості та довіри інвесторів. Крім того, за визначенням, кластерна модель успішна в силу здатності її суб'єктів реалістично оцінювати місцеві факторні та інституційні передумови розвитку, що актуалізує необхідність її ініціювання «знизу».

Ініціювання кластерної моделі розпочинається в період розробки стратегічного плану регіонального розвитку. Саме на цьому етапі здійснюється ґрунтовний аналіз місцевого потенціалу економічного розвитку, оцінюється стан та обмеження існуючої економічної та виробничої структури та визначаються стратегічні пріоритети. Оскільки повноцінний процес стратегічного планування можливий лише за умови активної участі в ньому всіх секторів (влади – бізнесу – громади), він є сприятливим і для визначення зацікавлених суб'єктів майбутньої кластерної моделі.

Недооцінка специфіки галузей промисловості багато в чому обумовила недостатню ефективність трансформації національної економіки. Головною метою сучасної промислової політики має бути оптимізація просторових структур з макроекономічних позицій, і тому недооцінка, а тим більше, ігнорування регіональних особливостей формування ринкових відносин негативно впливають на загальну економічну ситуацію в країні. У цьому контексті ідентифікація і формування в регіонах полюсів зростання і галузей мультиплікаторів сприяють створенню джерел запуску для розвитку промисловості: збільшенню зайнятості населення, підвищенню результативності функціонування регіональних господарюючих комплексів. При цьому потрібно враховувати, що серед основних причин формування економічного ядра – проблемність розвитку промисловості регіонів; обмеженість ресурсів і можливостей; кількість і гострота невирі-

шених соціальних і економічних проблем; територіальна віддаленість і довжина комунікацій; відсутність значущих запасів природних ресурсів та низка інших. Інвестування полосу зростання буде сприяти формуванню синергетичного ефекту, вираженого в зростанні обсягів виробництва, доходних статей регіонального бюджету, поліпшенні соціальних показників, підвищенню рівня життя населення в регіоні. Процеси утворення ядер розвитку повинні бути структуровані в рамках промислової політики.

Слід зазначити, що обов'язковою умовою для сучасного промислово-інноваційного кластера є наявність в ньому організацій, які будуть підтримувати кластер через надання спеціальних знань, технологій або інформації, а також державних організацій чи установ, що суттєво впливають на учасників кластера. Перспективи розвитку таких кластерів обумовлені територіальним розташуванням таких підприємств у межах одного територіального утворення, наявністю спільних проблем галузі, труднощів кожного окремого підприємства, орієнтацією на потреби одного ринку, наявністю в регіоні численних підприємств і установ, які відіграють важливу роль у створенні кластера: університети, дослідні установи, що здійснюють підготовку кадрів, відповідають за інформаційне, дослідне та технічне забезпечення. Мотивацією приєднання промислового підприємства до кластера можуть бути: досягнення критичної маси капіталу для проникнення на ринок, отримання ефекту масштабу, нейтралізація конкурента, доступ до збутової мережі або сегментів споживачів. Але найбільш суттєвим за такої організаційної форми є досягнення позитивної синергії, тобто стратегічних переваг, які виникають при об'єднанні великої кількості організацій в рамках єдиної структури.

У стратегічному управлінні синергетичні ефекти ще називають стратегічними відповідностями. Вони визначаються як схожі статті видатків у витратній структурі різних організацій. Такими відповідностями можуть бути загальна географічна територія, канали збуту, рекламні зусилля, схожі технології, НДДКР, зменшення витрат на розширення виробництва за рахунок ефекту масштабу та досліджень і розробок, єдина система навчання персоналу. Для синергетичного підходу важливу евристичну цінність мають положення про наявність у матеріальних системах багатоваріантності та альтернативності розвитку [3].

Підвищення інтенсивності інноваційної діяльності – найважливіша умова забезпечення динамічного розвитку і стабільного становища промислового кластера на відповідних ринках, підвищення конкурентоспроможності. Досягнення цієї мети неможливе без систематичного аналізу інноваційної діяльності промислових підприємств. Особливого значення набувають науково обґрунтовані методи виявлення резервів, в тому числі синергетичного ефекту від їх сумісного впровадження, що сприяє створенню високоефективного механізму, який забезпечує безперервне генерування та найшвидше використання науково-технічних досягнень в діяльності промислово-інноваційного кластера. Оцінка кінцевих результатів інноваційної діяльності відбувається у зовнішньому середовищі промислового кластера і не залежить від нього. Виявлення резервів підвищення ефективності інноваційної діяльності неможливе без вимірювання рівня проведення інноваційної діяльності.

Зокрема при вимірюванні рівня організації інноваційної діяльності промислових підприємств синергетичного ефекту необхідно виходити з того, що інноваційний процес являє собою сукупність стадій. Найбільш важливими з них є проведення НДДКР, оцінка економічної ефективності інноваційних проектів, впровадження новаторських ідей. Доцільно здійснювати аналіз як кожної окремої стадії, так і їхнього взаємозв'язку як єдиного цілого. Тому необхідно визначити показники, що характеризують окремо стадію НДДКР, оцінку економічної ефективності інноваційних проектів, стадію впровадження новаторських технічних рішень, ідей та всю інноваційну діяльність в цілому. При цьому аналіз інноваційної діяльності повинен бути комплексним, тобто показники повинні віддзеркалювати кількісні та якісні зміни в інноваційній сфері кластера. Тільки розгляд кількісних характеристик в сукупності з якісними дозволить повною мірою проаналізувати значення синергетичного ефекту.

На даний момент, якщо говорити про структуру українського експорту, виробничих кластерів, конкурентоспроможних у глобальному масштабі практично немає. При цьому їхня поява виступає умовою знаходження Україною довгострокової конкурентоспроможності, а отже, стимулювання виникнення економічних кластерів повинно належати до числа пріоритетів державної промислової політики. Крім того, територіальні виробничі кластери повинні стати формою інтеграції та підтримки малого і середнього бізнесу. Тобто традиційні макроекономічні і галузеві підходи до розвитку малого і середнього бізнесу необхідно доповнити регіональним, що проявляється у формуванні територіальних виробничих кластерів.

До числа напрямів державної промислової кластерної політики, що можуть бути реалізовані, необхідно відносити: виявлення і моніторинг ситуації розвитку промислових кластерів на територіальному рівні, у тому числі виявлення структури кластера, територіальної локалізації його окремих ланок, фінансування аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера на зовнішньому ринку, оцінка впливу кластера на територію і соціальну сферу (у поточному періоді); формування комунікаційних площадок для потенційних учасників територіальних кластерів, у тому числі за рахунок їхньої інтеграції в процес розробки й обговорення стратегій регіонального розвитку (наступні 1-2 роки), сприяння обміну досвідом між регіонами щодо формування кластерної політики; сприяння консолідації учасників кластера (у тому числі через асоціативні форми), реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень і рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з основними представниками кластера, забезпечення можливості комунікації і кооперації підприємств і освітніх установ (починаючи з першого року, у 5-6 пілотних регіонах); розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури в регіонах; формування інституціонального середовища для розвитку регіональних промислових кластерів.

Отже, одним з основних завдань промислової політики є забезпечення концентрації ресурсів на пріоритетних напрямках, створення умов для міжрегіональної кооперації і стратегічного партнерства влади, бізнесу і суспільних інститутів у рамках кластерної моделі розвитку.

Висновки. Обґрунтовано, що антикризову стратегію розвитку реального сектора економіки України доцільно будувати на кластерному підході. До основних напрямів державної промислової кластерної політики належать: виявлення і моніторинг ситуації розвитку промислових кластерів на територіальному рівні, у тому числі виявлення структури кластера, територіальної локалізації його окремих ланок, фінансування аналітичних досліджень перспектив розвитку кластера на зовнішньому ринку, оцінка впливу кластера на територію і соціальну сферу (у поточному періоді); формування комунікаційних площадок для потенційних учасників територіальних кластерів, у тому числі за рахунок їх інтеграції в процес розробки й обговорення стратегій регіонального розвитку (наступні 1-2 роки), сприяння обміну досвідом між регіонами щодо формування кластерної політики; сприяння консолідації учасників кластера (у тому числі через асоціативні форми), реалізація програм сприяння виходу підприємств кластера на зовнішні ринки, проведення спільних маркетингових досліджень і рекламних заходів, реалізація освітньої політики, погодженої з основними представниками кластера, забезпечення можливості комунікації і кооперації підприємств і освітніх установ (починаючи з першого року, у 5-6 пілотних регіонах); розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури в регіонах; формування інституціонального середовища для розвитку регіональних промислових кластерів.

Список використаних джерел

1. Геєц В.М. Інноваційні перспективи України / В.М. Геєц, В.П. Семиноженко. – Харків: Константа, 2006. – 272 с.

2. Дачій О.І. Інноваційна основа розвитку вітчизняного промислового комплексу в умовах технологічних змін / О.І. Дачій // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – №5. Т. 1 (192). – С. 231–234.

3. Кондрашов О.М. Промислова політика в Україні: теорія, методологія, практика управління: монографія / О.М. Кондрашов. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 367 с.

4. Мочерний С. Синергетичний підхід в економічному дослідженні / С. Мочерний // Економіка України. – 2001. – № 5. – С. 44–51.

5. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України – <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/154-2009-%D0%BF>

Обосновано, что реализация антикризисной стратегии развития реального сектора экономики требует обеспечения сбалансированного взаимодействия власти, бизнеса и общества в этой сфере. Перспективной формой такого взаимодействия для Украины определены территориально-отраслевые кластеры. Разработаны пути реализации кластерного направления государственной стратегии развития реального сектора экономики.

Ключевые слова: антикризисная стратегия, экономика, кластер, реальный сектор, развитие.

It is grounded that the implementation of anti-crisis strategy for the development of the real economy needs to provide balanced interaction between government, business and the community in this area. Territorial industry clusters are defined as promising form of this interaction for Ukraine. The ways of implementation of cluster development direction of the state strategy of the real economy are offered.

Key words: anti-crisis strategy, economics, cluster, real sector, development.

Одержано 21.02.2014.